

עוד על ספיקא דרבנן כשאפשר לצאת מידי הספק בקלות; –

בתוס' בעירובין (ה, ב ד"ה וספק) משמע שבשאפשר לברר ללא טורח גדול, מחמירין (ועתוס' סוכה טו, ב ד"ה פרוץ). ויש לדחות, שדוקא שם שהמציאות ידועה אלא שצריכים מדידה, והוי כספק שוטים וחסרון ידיעה, משא"כ בספק גמור. וע' אחיעזר ח"ג נט.

וע' רש"י פסחים פג: (ד"ה עצמות) ומהרש"א שם, שלא הצריכו שריפה לעצמות כשיש ספק אם שמשו לנותר, דהוי ספיקא דרבנן – הגם שיכול לצאת לכתחילה מידי הספק, י"ל דהתם טריחא ליה מלתא [כמוש"כ שם רש"י בע"א לענין הוספת עצים לשרוף העצמות. וי"ל דבזה נחלק רב נחמן שם, דס"ל דלא הוי טריחא כולי האי ויש לשרוף מספק. או דס"ל דעשאוהו לגמרי כנותר עצמו ודנים אותו כדין נותר דא'. תדע, דגזור ע"ז טומאה כבנותר ולא הוי גזירה לגזירה].

וע' ר"ן פסחים קה. שמביא דעה דבליכא טירחא מחמירין לרווחא דמלתא [וזה שמפרש שם בדרך אחרת, לא משום שחולק בעיקר הדבר, אלא דהאמת קאמר. ועי"ל דמשמע לשטתם שאינו חייב מן הדין, ואפשר דלא משמע ליה הכי לכך פי' דחייב מן הדין].

וכל שכן לפי"ז שאין להיכנס לכתחילה למצב של 'ספקא דרבנן', וכמו שכתב פרי מגדים (יו"ד צט, ז. וכו') בערוה"ש שם סעיף כח). וע' גם במגן אברהם סי' י סקי"א. ומאידך ע' בתוס' מנחות סו. ור"ן סוף פסחים (ומובא בפוסקים או"ח תפט) לענין ספירת העומר בספק חשכה. וצ"ע.

וכ"כ בפרי מגדים (פתיחה להל' תערובות ובסי' צח) שכשאפשר לברר בקלות – יש לברר. וכן הביא בכף החיים יו"ד צח, לה. וכבר כתב כן הריטב"א בעירובין (נט). במקום שאין טירחא רבה, כמדירת תחום.

וע"ע בית מאיר יו"ד קכב; פני יהושע ברכות יב; אמרי בינה או"ח ד; שבט הלוי ח"ה רה, א. וע"ע במובא לעיל ז. בספק דרבנן בספקא דדינא).

'חיתין ועשאן קליות הקמחים והסלתות שלהן מותרין' – פירוש 'שלהן' – של הנכרים [ולא קאי אחיתים וקליות], ומילי מילי קתני; חיתים וקליות מותרים וכן קמחים וסלתות [ואפשר שיש לגרוס 'הקמחים'. וע' גרסת ר"ח. ויש שאין גורסים כלל 'חיתין ועשאן קליות' – עפ"י שאלתות ור"ן, וכ"ה בכת"י מינכן].

דף לח

הערות; ליקוטים מפוסקים אחרונים

'אלא מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא...' – לפי שני הטעמים שנאמרו באיסור בישולי עכו"ם, משום חתנות (כמוש"כ רש"י במשנה לה: והתוס' כאן), או משום שלא יהא ישראל רגיל אצלו במאכל ובמשתה ויאכילנו דבר טמא (כמוש"כ רש"י) – אין חילוק בין בישול באש ממש, בין בישול בחום חשמלי בין בתנור 'מיקרוגל' – הכל בכלל בישולי עכו"ם [ואין לדמות להגדרת 'בישול' בשבת, ששם יש לדון על איכות הבישול וצורת מלאכת הבישול בדיוק]. לא הוציאו מן הכלל אלא עישון (בירושלמי נדרים יא; יו"ד קיג), וכן כבוש ומליח (כדלהלן) שאעפ"י שדומים לבישול אינם בכלל הגזרה. 'וחלילה להקל בזה' (שבט הלוי ח"ה קפה).

ויש שכתבו להקל בזה, היות והבישול בתנור כזה אינו משובח [ברוב המאכלים], ודאי אין המלכים אוכלים מאכלים שבושלו בו.

'כל הנאכל כמות שהוא חי אין בו משום בישולי עובדי כוכבים' – בגליון מהרש"א על השו"ע (יו"ד

קיג,א) נסתפק האם הכוונה על המין הכללי של אותו מאכל, שאם הוא נאכל חי אין בו איסור בישול, או שמא צריך שאותו דבר ממש שבישול היה נאכל חי.

ונפקא מינה; תבשיל העשוי מפירות שלא נתבכרו כל צרכם ואינם נאכלים חיים כמות שהם. ונטה יותר כפי הצד הראשון, שגם זה נחשב 'נאכל כמות שהוא חי' (וכן נקט לעיקר בשבט הלוי ח"ו קח,ה). ומה שהחמירו להלן בתמרים מרים – המדובר על זן מסוים שהוא מר, ולא משום קטנותם שעדיין לא גדלו כל הצורך. עוד הוסיף, שאם ע"י תיקון יכולים להאכל חיים – ודאי מותר.

ולפי דעה זו שהולכים אחר המין הכללי, נראה לכאורה שתבשיל העשוי מכמה מיני מזון שונים, כגון קציצת ירקות, שכל אחד מהמרכיבים העיקריים נאכל חי בפני עצמו, הגם שהתערובת בכללה אינה יכולה להאכל לפני בישולה – אין בדבר משום בישול נכרים. ואף שהיה מקום לומר שהמאכל הנוצר פנים חדשות ושם חדש יש לו, ולולא הבישול הרי אינו יכול להאכל 'כמות שהוא חי', מ"מ נראה לכאורה מדברי הפוסקים שיש לדון אחר המרכיב העיקרי של התבשיל בנפרד, וכדין כסא דהרסנא שאמרו בגמרא, שאם ההרסנא עיקר היה אסור הגם שנראה לכאורה שבגלל תערובת הקמח אינו נאכל בלא טיגון. אך נראה שבעיקר השאלה אין דעת כולם מסכמת למש"כ בגליון מהרש"א. ע' במובא בספר דרכי תשובה שם.

וכן תבשיל העשוי מקמח מצה וכדו', שבעודו מצה היה נאכל חי אבל לאחר שנטחן אינו נאכל כמות שהוא אלא ע"י הבישול, לכאורה נראה להוכיח מדברי הדרכי-משה (קיג,ג) שנחשב 'נאכל כמות שהוא חי', ממה שפרש דברי הגמרא להלן ששמן נאכל כמות שהוא חי, לפי שבעודו בזיתים היה נאכל חי. [ולולא דבריו היה ניתן לפרש שניתן להאכל במאכלים אחרים, הגם שבפני עצמו הוא מויק, כבברכות לה:], והרי שם לגמרי נשתנה מהותו וצורתו, קל וחומר לטחינה.

'איכא בינייהו דגים קטנים' – שאינם נאכלים כמות שהם חיים, ומאידך אינם עולים על שלחן מלכים. דנו הפוסקים אודות דגי סרדינים וכד' – האם דינם כדגים קטנים שאמרו בגמרא, שאינם עולים על שלחן מלכים, או שמא כאן מדובר בכאלו שעתידיהם להגדל, שאינם חשובים בעודם קטנים, אבל הקטנים מטבע ברייתם – חשובים יותר ואסורים.

וע' בשו"ת יביע אומר (ח"ה י"ד ט) שהעלה להקל בסרדינים הבאים בקופסאות שימורים, שאינם עולים על שלחן מלכים. ועוד, תחילת עשייתם ע"י קיטור, והרי זה בגדר 'מעושן' שאין בו איסור משום בישול נכרים. [וע"ש אודות השמן שבהם, שאין לחוש לשמן טמא, דאומן לא מרע אומנות].

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו קח,ו ועוד) נקט לאסור, שסוגית ההלכה שבישול שע"י הקיטור אינו כעישון אלא כבישול באש (וכן נראה מדברי האחיעזר (ח"ד לו); 'דמה לי הבל היוצא מן האור כמו עשן, או קיטור היוצא מן המים כמו דאמפף'). ונקט שם שהסרדינים עולים על שלחן מלכים.

וע"ש עוד (בח"ב ס"ו מה; ח"ו קח,ו; ח"ז ס"ו קלג), שהמקלים סומכים על דעת האומרים שבתבשיל הנעשה בבתי חרושת אין שייכת גזרת חתנות, 'אבל בזה החמירו גדולי עולם ובתוכם גאון ישראל החזון איש זצ"ל' (וכ"כ תלמיד החזון"א ר"ד פרנקל בשמו – 'זכור לדוד' עמ' שלג). וע"ע בשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"א סוס"י מוז) שרוב העולם נוהגים להקל במוצר העשוי בביח"ר ואין למחות ביד המקלים, ע"ש.

ואפשר שהמקלים בבית חרושת סומכים על מה שפרש רש"י (בד"ה בר קפרא) את דעת המתיר ביצה צלויה, לפי שאין העכו"ם נוגע בה. ואף שלהלכה קיימא לן שביצה צלויה אסורה, אפשר שזהו משום שמ"מ נוגע בקליפתה. ועל כן בייצור במכונות שאין יד אדם נוגעת במאכל, לא גזרו. ואולם הרמב"ן והרשב"א פרשו דעת המתיר ביצה צלויה לפי שנאכלת חיה, ולא משום נגיעה. גם אפשר שאפילו לרש"י דוקא בסוג מאכל שאין שייך בו נגיעה לא גזרו, ולא בשאר מאכלים (כן כתב ב'חדושים ובאורים'). ועוד, הביצה כמות שהיא מבחוץ, לא נשתנית מברייתה בבישול, ודמי לקליות (מהרע"ר). ומ"מ יש צד לומר שבית חרושת קיל טפי, שאין שייך שם חתנות. וע"ע.

וע' בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סז) שכתב אודות פיסטור החלב שטוב ונכון שייעשה ע"י ישראל, כי יש לחוש משום בישולי עכו"ם, אם כי יש גם ללמד זכות על המקלים בדבר. ועיקר נימוקו להחמיר, משום שעתה בזמן הזה אין שותים אותו חי אלא

לאחר פיסטור, מלבד מיעוטא דמיעוטא. וסימוכיו להקל: משום המיעוט ששיתים חי; יש מקום לדון הפיסטור כדין מעושן; נעשה בביח"ר.

ויש להעיר שלכאורה יש לדון בו מצד אחר; שאינו נחשב שנשתנה מבריייתו ע"י האור, וכמו שכתב רש"י אודות הרתחת מים.

'...וארדי' – כמהין ופטירות (המתרגם). וכ"ה ברש"י ברכות מז ועוד, על 'ארדיליא'. וכן פרש המאירי כאן: כמהין. יש לציין שהש"ך (ק"ג סק"ב) הביא מהא"ה והרמ"א, שכמהין ופטירות עולים על שלחן מלכים. והרי מבואר כאן להפך – אלא כנראה משתנה הדין לפי המקומות והזמנים. וכן מבואר מדברי הרמב"ם (מאכלות אסורות פ"ז יח יט). וכמו שכתבו הפוסקים לענין דבר חשוב שאינו בטל ולענין חתיכה הראויה להתכבד.

ובשבט הלוי (ח"ו קה"ד) כתב שבוה"ז נראה שפטירות עולות על שלחן מלכים, ע"ש. ועוד כתב לחלוק על מה שכתב בערוך השלחן (סעיף טו) שתפוחי אדמה נחשבים כדבר פשוט והמוני, שאינו עולה על שלחן מלכים – דעכ"פ בזמן הזה עולין הם בכל סעודה חשובה.

וצריך עיון כיצד הדין כשהנכרי בישראל במקום שאינו עולה ע"מ, או שהוא נאכל כמות שהוא חי באותו מקום (כגון דגים קטנים וכדומה), והביאורו למקום אחר שאינו נאכל שם חי ושעולה שם על ש"מ.

'מהו דתימא קרובי בישולא מילתא היא, קמ"ל' – הנה לענין שבת גם קירוב בישול נחשב בישול, וכמו שאמרו (באו"ח רנד"ד) שאסור להחזיר כיסוי הקדירה שנתגלה משחשיכה, מפני שממהר לגמור בישולם בשבת. וכן אמרו (שיח"ח) שאסור להגיס בקדרה בשבת, ויש בזה איסור מבשל.

ומה שאמרו כאן שאינו נחשב בישול, היא קולא מיוחדת באיסור בישולי עכו"ם, אם משום שאין אסור אלא בבישול גמור (כדרך שכתבו התוס' בד"ה קא, שאינו אסור עד שיתכוין לבישול גמור), אם משום שלא אסרו אלא כשתחילתו וגמרו ביד עכו"ם, כדלהלן, וכל שכח ישראל מעורב בבישול זה, אין בו משום בישולי עכו"ם. וכן משמע מדברי הר"ן, שבכל התורה גם קירוב נחשב מעשה, ורק כאן קולא הוא שהקילו בבישולי עכו"ם (מהרע"ר).

וע"ע שו"ת אחיעזר ח"ד לו, ובמה שהעיר באבי עזרי (קמא, שבת ט, א) על לשון הריטב"א.

(ע"ב) 'עד שתבא מבית המרחץ או מבית הכנסת' – נראה שצ"ל: 'מבית הכסא' (שאין להקדים מרחץ

לבית הכנסת. ועוד, אין דרך אשה שם, וגם בכל מקום בית הכסא סמוך עם בית המרחץ ולא ביהכ"נ. וכנראה היה כתוב בראשי תבות, וטעו המעתיקים בפתיחתם. ורבות כיו"ב).

'הלכתא, הא ריפתא דשגר עכו"ם ואפה ישראל, אי נמי שגר ישראל ואפה עכו"ם... שפיר דמי' – שיטת מרן השלחן-ערוך (יו"ד ק"ג, ט) עפ"י רבנו יונה הר"ן הרשב"א ועוד, שאין שגירת התנור (=היסקו) ע"י ישראל מועילה אלא לענין איסור פת עכו"ם, אבל לאיסור בישול עכו"ם, שגירת התנור והדלקת האש אינם מעלין ומורידין, אלא הנחת התבשיל דוקא.

ואילו הרמ"א הביא דעת החולקים (הגהות שער דורא ועוד), שהדלקת האש או חתוי בגחלים מועילים לענין בישול כבפת. והביא שכן נוהגים. וכן מועילה השלכת קיסם לאש. [וע' בשו"ת שבט הלוי (ח"ז קלג) שאע"פ שיש הרבה מחמירים בדבר, אין להרהר אחר דברי הרמ"א, מה גם שנצרך הדבר כיום להשתמש בקולא זו].

וכתב הגר"ע יוסף שליט"א (בשו"ת יחזקאל דעת ח"ה נג, בהערה) שאף כי אנן בדין נוקטים כדעת מרן, שאין מועילה הדלקת האש בדין 'בישול עכו"ם' – יש להקל במאכלים שאין מלפתים בהם את הפת, מפני

שישנן דעות הסוברות שאין באותם מאכלים איסור בישול נכרים, וכלשון הגמרא 'שאינו נאכל על שלחן מלכים ללפת בו את הפת'. ואם כי הטור והשו"ע אינם פוסקים כן, אך בצירוף שני הספקות, הדלקת האש ע"י ישראל, ומאכלים שאינם ללפת הפת, יש להקל אף כנגד דעת מרן, שאפשר שגם מרן היה מיקל בצירוף שני הדברים, הגם שבכל אחד מהם כתב לחומרא. וזה דלא כהגאון 'רב פעלים' (שהביא שם) שכתב שאין להקל בכיו"ב.

והדלקת האש ע"י ישראל לאחר ששפת נכרי את הקדרה – פשוט שמוותר אף להשלחן-ערוך, שהרי זהו בישול ישראל ממש. (וכמו לאידך גיסא; אם ישראל שפת הקדרה ואחרי כן הדליק הנכרי את האש – פשיטא שאסור, כדמשמע בגמרא שאילו העכו"ם שהכניס את היתד לכבשן, היה מכוין לבישול – היתה הדלעת אסורה, הגם שהכניסה ישראל לתנור).

ואפילו השלכת קיסם לאחר שפיתת הנכרי את הקדירה – כתב בשו"ת אבני נזר (צוה) שמועילה אף לדעת השו"ע. ובשו"ת יביע אומר (ח"ה יו"ד סוסי"י) פקפק בדבר.

אודות שתית קפה שהוכן ע"י נכרים – יש שכתבו להתירו משום שאינו עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת, ואולם מסקנת האחרונים שגם דבר שנאכל כקינוח ופרפרת ולא בליפות הפת – יש בו משום בישולי נכרים, וכדברי השו"ע וכו"ל. [ויש שאינם גורסים בגמרא כלל 'ללפת בו את הפת' – ע' במאירי ועוד] – אלא שכתבו להקל בו מצד אחר; כי העיקר הוא המים ולא הקפה [וכן לענין ברכה, הלא ברכתו 'שהכל' כמים], והרי במים אין שייך בישולי נכרים (ע' בהרחבה בשו"ת יחיה דעת ח"ד מב. וזה דלא כדעת הפנים מאירות' (ח"ב סב. ומובא בפ"ת) שהחמיר בשתית קפה שהוכן על ידיהם).

ואולם החתם-סופר כתב שהטעם העיקרי להתיר הקפה, מפני שגרעיני הקפה אינם נימוחים במים אלא שנותנים בהם טעם בלבד. ולפי טעם זה כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ב מד), יש להחמיר בשתית משקה קפה נמס שהכינוהו נכרים, היות והוא נמס במים, הרי הוא כתבשיל. וסיים: 'ואע"פ שיש לי ללמד זכות על אלה המקילים בזה, דלית להו חידושו של החת"ס... מכל מקום הואיל והדבר יצא מפי הח"ס, כל בעל נפש יחמיר עצמו בזה' (וע"ש שמשום קליית הקפה שנעשתה ע"י נכרי – אין לחוש, כיון שאינו נאכל כמות שהוא לאחר קלייתו ודאי אינו עולה על שלחן מלכים במצבו זה. ומאותו הטעם אין לחוש כמה שמפעלי הנכרים מכינים את הקפה לעשותו גרגרי קפה נמס, אע"פ שתהליך זה נעשה ע"י בישול, אך הלא אינו נאכל במצב זה – ע"ש בח"ה צג).

א. צ"ב במש"כ להחמיר לדעת החתם-סופר, הלא החת"ס כתב שבשכר כל כח השעורים נימוח במים, והלא עתה השכר עולה על שלחן מלכים [אם כי בזמן הגמרא נראה שלא היה חשוב, כמו שאמרו להלן נח: 'סלקא דעתיה דרבנן כי הני שיכרא קא שתו?'], ועל כרחנו הטעם להתיר לשיטתו כמו שכתב הב"ח, שאין שייך בו חתנות ואינו בכלל הגזירה, דלא מזמני עלה ואין בו קירוב הדעת [ואף כי הש"ך תמה על סברתו, עכ"פ מודה החת"ס שהשכר מותר, יהא הטעם אשר יהא], ואם כן הרי כ"ש שהקפה אינו בכלל זה, שהרי השכר משכר, ומצינו בו איסור לשתותו בקבע עם הנכרי במקומו, ואילו בקפה לא מצאנו איסור זה מפורש. ואמנם השעורים עצמם אינם נימוחים ונמסים כמו הקפה, אך מדברי החת"ס מבואר שיש להחשיב זאת כתבשיל שנימוח במים ואעפ"כ שרי. וא"כ הוא הדין לקפה נמס.

ב. בח"ה (צג) הוסיף הגרש"ה שליט"א טעם ללמד זכות על המקלים בדבר – שהרי הקפה נמס אף במים קרים, ואם כן הריהו בגדר 'נאכל כמות שהוא חי'. וע"ש עוד בח"ו ר"ס קט.

דג מליח – חזקיה שרי ור' יוחנן אסר' – שזהו בישולו (רש"י). הר"ן הקשה מן המבואר במשנה שכבשין שאין דרכם לתת לתוכם יין מותרים באכילה, הרי שהכבש אינו כלול ב'בישולי עכו"ם' ומאי שנא מדג מליח? ותירץ בשני אופנים: או שהדג לאחר שנמלח אינו ראוי לאכילה רק על ידי הדחק, ומדובר שאחר כך צלאו עובד כוכבים. או יש לומר שהכבשים ששנינו במשנתנו אין דרכם לעלות על שלחן מלכים.

– הנה מבואר שר' יוחנן סובר מליח הרי הוא כרותח וכמבושל. וע' להלן בפרק חמשי בר"ן (דף לח: בדפי הרי"ף) שכתב שזה שאמרו בשבת (עה:): שאין במליחת אוכלין משום מעבד – דוקא משום 'מעבד' אין, אבל יש בזה משום 'בישול'. (וע"ע נוב"י יו"ד מג; רש"ש חולין צז.).

ובברכות (לח:): הוכיחו שהשלקות אינן מאבדין ברכתן הקודמת, ממה שר' יוחנן אכל כזית מליח וברך עליו תחילה וסוף, הרי אע"פ ששלקו נשאר בדינו. ומבואר שהחשיב את המליח כאילו שלקוהו. והטעם הוא משום שהמליחה נחשבת כבישול (מהרע"ר שיחי').

דף לט

'אמר רבינא: האידינא דקא שפכי ביה נהר גוזא ונהר גמדה – אסירי' –

'... וכיון שצריך מי שיעיד שראה אותם קודם שנקלפו, שהיה להם קשקשים, הרי יש להצריך שיהיה שם משגיח שיראה כל דג ודג, דהרי ודאי כשנצדו ברשת אחת שהוא גדול מאד שניצודין שם אלפי דגים, איכא שם הרבה מיני דגים טהורים וטמאים כדרך הימים והנהרות, ואם כן צריך לבדוק כולן ממש, כל חד וחד, דהוא כודאי איכא שם גם דגים טמאים, ולא נבטל אף דג אחד, אף אחר שראה המשגיח שנבדקו רובן והיו דגים טהורין. ואין לסמוך על אלו שאומרים שאין בים ונהר ההוא דגים טמאים, דהא פלוסא ואספמיא ודבב נהרא שבזמן ר' אבהו ובזמן אביי לא היו שם דגים טמאים, אמר רבינא בע"ז דף ל"ט ע"א דהאידינא דקא שפכי ביה נהר גוזא ונהר גמדה אסירי, ועתה בזמננו כבר עירבו כל הימים שבעולם על ידי חפירות וכמעט כל הנהרות איכא מים מעורבין מנהרות אחרים, שלכן אין לסמוך על זה אף אם היה האמת שאיוו זמן לא היה שם דגים טמאים, וכל שכן שאין לידע כלל שהיה אף שעה אחת כן, ולכן ודאי איכא בכל ימים ונהרות גם דגים טמאים.

... ולכן מוכרח להיות משגיח שיהיה שם כל העת... אבל בכאן שנקלפים במכונות גדולות ובזמן קצר כבר נקלף אף בשעה קטנה שיאמדו שודאי יתאחר, הרי יכולין לערב כמה דגים טמאין. וגם בענין יוצא ונכנס אף במקום שסגי בזה – רבו המכשולות שמקילין בזה הרבה, עד שכניסתם הוא לפעמים רחוקות, שכבר יודעין הבעלים והפועלים בערך ולא מירתתי כלל, אבל בקילוף הדגים צריך להיות במקום ההוא משגיח תמיד ממש.

וכשנשלחו דגים כשרים הקלופים וחתיכות דגים וקרבי דגים ממקום ההוא למי ששולחים – צריך שתי חותמות... (מתוך אגרות משה יו"ד ח"ג ח).

וכבר כתב כן המאירי: 'בזמנים הללו אין לסמוך על זה, שמא אין אנו בקיאים או שמא מים שממקומות אחרים נשפכים לשם ולא נודע לנו'.

'אמר אביי: האי חמרא דימא – שרי, תורא דימא – אסירי' – לא נתבאר בגמרא מה הם סימני הטהרה דבהמות הים. [סימני פרסה וגרה לכאורה לא נאמרו אלא בשל יבשה, והרי מבואר בתוס' כאן שעז של יבשה ועז של ים – כלאים זה בזה, כלומר שהם שני מינים נפרדים].

וכתב הרמב"ם (מאכלות אסורות ב,יב): 'האוכל כזית משרץ המים – לוקה מן התורה... כללו של דבר: כל שאינו בצורת הדגים, לא דג טמא ולא דג טהור, כגון כלב המים והדלפון והצפרדע וכיוצא בהן'. ובפרי מגדים (פג) כתב שהכל תלוי בסנפיר וקשקשת, ו'חמרא דימא' שהתירו כאן – יש לו סנפיר וקשקשת, וגם הרמב"ם שאסר חיות הים – משום שאין להם סנפיר וקשקשת (מהרע"ר).